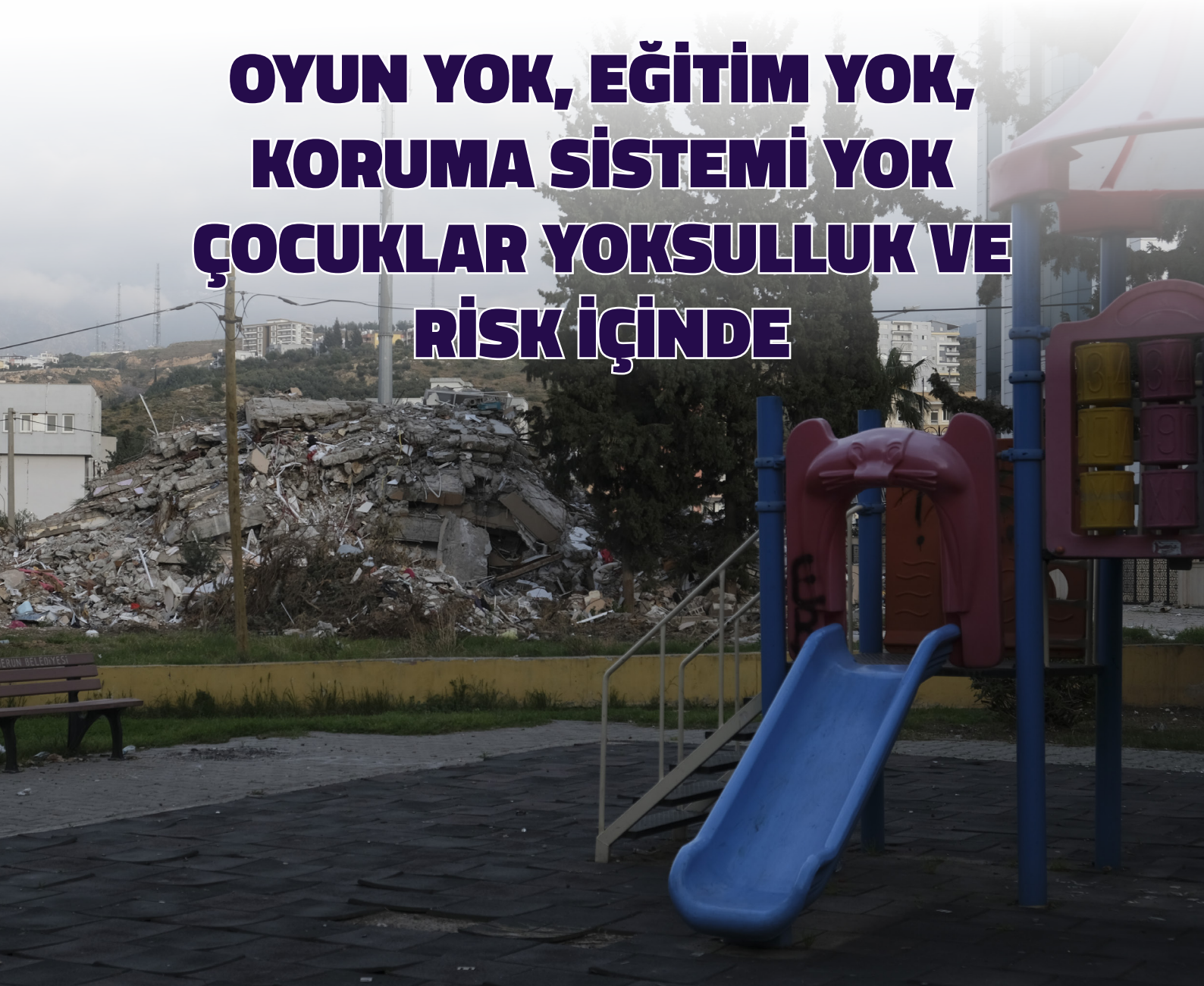

DEPREMZEDE ÇOCUKLARIN 23 NİSAN'I:

**OYUN YOK, EĞİTİM YOK,
KORUMA SİSTEMİ YOK
ÇOCUKLAR YOKSULLUK VE
RİSK İÇİNDE**

6 Şubat tarihinde Maraş merkezli meydana gelen iki büyük depremde etkilenen illerdeki nüfusun yüzde 30'dan fazlası çocuk. Buralarda kayıtlı çocuk nüfusu 4 milyon 815 bin 662. Bu illerde eğitim alan öğrenci sayısı ise 3.7 milyon civarında. Bu bölgede yaşayan tüm çocuklar depremde doğrudan etkilendi ve her birinin ailelerinin ve kendilerinin ihtiyaçlarına göre desteklenmesi zorunlu. Deprem bölgesinde olmayıp depremde dolaylı olarak bilgi sahibi olan, haberlerden gören, yetişkinlerden dinleyen, arkadaşlarının anlatımlarına tanık olan da milyonlarca çocuk var.

Çocuklar gelişim aşamasında olan, bedensel, duygusal ve zihinsel dünyaları gelişme aşamasında olan, yaşlarına ve bireysel özelliklerine göre gelişim süreçleri ve ihtiyaçları değişen bireyler. Sağlıklı bir çocukluk ve gelişim için yetişkinlerin ve devletin koruma, gözetim ve her düzeyde desteğine ihtiyaç duyuyorlar. Çocukların korunması, gelişimlerinin, sağlıklarının garanti altına alınması ise devletlerin sorumluluğu. Yaşamın her anında olması gerektiği gibi doğal afetler öncesi ve sonrasında da tüm hizmetlerde çocuklar ve ihtiyaçlarının öncelenmesi, çocuk odaklı afet yönetimi ve destek planları yapılması zorunlu. Çocuğun üstün yararı evrensel ilkesi hiçbir koşulda devre dışı bırakılmayacağı gibi, afet sırası ve sonrasında da bırakılamaz.

Bu kadar büyük bir nüfusu ve bu kadar geniş bir çocuk nüfusunu, çok boyutlu, kısa ve uzun vadedi olarak etkileyen Maraş depremlerinin üzerinden iki buçuk ay geçmişken depremde ve sonrasında çocukların ihtiyaçları ne kadar karşılandı, hakları ne kadar dikkate alındı? Bugün 23 Nisan. Deprem sonrası çocuklar açısından tabloyu ortaya koymanın ve buradan sonuçlar çıkartmanın çocuklara karşı sorumluluğumuz olduğunu düşünüyoruz.

Raporu hazırlarken Kız Kardeşlik Köprüsüyle Hayatı Yeniden Kuruyoruz kapsamında deprem bölgesindeki illerde uzmanlar ile birlikte planını yaptığımız ve yürüttüğümüz çocuk çadırları ve çocuk etkinlikleri deneyimlerimizden de faydalanıyoruz.

23 Nisan'da özellikle depremzede çocukların durumunu ortaya koymak için çeşitli kurumların ve çocuk örgütlerinin çocuklara dair çalışmalarından ve raporlarından da faydalandık:

- Afet Çocuk Sivil Koordinasyon Ekibi Yayınları
- Suna'nın Kızları: Deprem bölgesindeki geçici barınma alanlarına kız çocuk odaklı bakış: Mekânsal koşullara ve çocuk hizmetlerine dair-
- Diyarbakır Çocuk Hakları Odaklı Kriz Yönetim Ağı Raporu
- Çocuk Kadın ve LGBT+ Ağları- Deprem Sonrası Toplanma Alanlarında Tespit Ettiğimiz Sorunlar ve Çözüm Önerileri
- Hafıza Merkezi; Fisa Çhm, Ayhed; Eshid, Cisst, Yurttaşlık Derneği Fisa: Şubat 2023 Kahramanmaraş – Pazarcık Ve Elbistan Depremleri Ön Gözlem Raporu -
- TODAP: Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu, 24 Mart 2023.

GEÇMİŞ DENEYİMLERİN AKTARDIKLARI

Afetlerle ilgili ulusal ve uluslararası deneyimler, bilimsel araştırmalar ve mesleki çalışmalar deprem sırasında ve sonrasında en korunmasız durumda olan kesimlerden birinin çocuklar olduğunu, çocuklar için çok yönlü risklerin mevcut olduğunu ortaya koyuyor. Enkazdan çıkan, ailesini kaybeden, refakatsiz kalan çocukların güvenliğinin sağlanması çok önemli. Afetlerde çocuk ticareti, istismar, organ mafyası gibi suçların görüldüğü birçok örnekle tespit edilmiş durumda. Kaotik, düzensiz, güvensiz, gerekli tedbirlerin alınmadığı, mahremiyeti sağlayabilecek olanakların oluşturulmadığı, hijyen ihtiyaçlarının karşılanmadığı deprem sonrası yerleşim koşulları çocuklar için artan oranda istismar, şiddet, erken ve zorla evlendirme, okul terki, hijyene bağlı hastalıklar ve salgın hastalık vb. riski anlamına geliyor.

Bu riskler afet anından başlamak üzere tüm adımlarda çocuğu ve ihtiyaçlarını odağına alan, çocukları yaşatma, koruma ve güvenliklerini sağlama önceliğine sahip, hak temelli, risklerin farkında olan ve önceden hazırlanmış bir müdahale ve destek planına sahip olmayı çok kritik hale getiriyor. Ne var ki çocuğa genel yaklaşım, afetlere genel yaklaşım ve mevcut çocuk koruma sistemindeki sorunlar böyle bir afetin sonuçlarını çocuklar için daha yıkıcı hale getirmiş durumda.

Geçmiş deneyimler, riskler ve tedbir alınması gereken alanlar ve yapılması gereken temel planlar bu kadar açık iken, bu konularda çocuk odaklı ve ihtiyaca uygun bir afet yönetim planı hazırlanmamış olduğu açık. Bu planları yapmakla sorumlu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından çocuklara uygun afet yönetimi planlanması geçtiğimiz günlerde açıklanan Çocuk Hakları Strateji Belgesine eklenerek ancak kendine yer bulabildi. Belgede, "Afet yönetim planlarında, enkaz kurtarma ve hasta nakil süreçlerinde çocukların kimlik, olay lokasyonu, aile bilgileri, tıbbi durumları ve sevk bilgilerinin takip edilebilmesi için bebek ve çocuklara özel olarak takip sistemi kurulması", "Ülke genelinde afetten etkilenen çocukların takibi, kimlik tespiti ve aile birleştirmeleri konusunda kurumlar arası bilişim sistemlerinin güçlendirilmesi", "Afet, kriz ve acil durumlarda oluşturulacak geçici barınma yerleşkelerinde çocuk dostu alanların düzenlenmesine ilişkin gerekli planlamaların yapılması" gibi maddeler yer alıyor. Daha önce bu planlar yapılmış ve depremde uygulanmış olsaydı, aşağıda detaylıca değerlendirme yapacağımız kayıp çocuklar gündemi belki bu kadar yıkıcı olarak yaşanmayacaktı.

KAYIP / REFAKATSİZ ÇOCUKLAR

Depremi ilk anlarından itibaren enkazdan kurutulabilen insanların çocuklarını aramaya başladığına, ilanlar verdiklerine, ilanların gerek sosyal medyada gerek doğrudan deprem bölgelerinde bulunan yerlere astıklarına, akıllarına gelen her kişiye ve yere ulaşmaya çalıştıklarına, böylece çocuklarını bulmaya çalıştıklarına tanıklık ettik. Çocukların durumu ile ilgili doğrudan sorumlu kurumlar olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nın ortaya koyduğu sistem çocukları arayanların işini ve çocukların durumunu da kolaylaştırmadı.

Önceki deprem deneyimlerinden yola çıkarak çocuk kaçırma, çocuk ticareti gibi riskleri olan kayıp çocuklar konusunda, devlet kurumlarının bilgilendirmelerinin "Bize güvenin"den öteye geçmemesi toplumun her kesiminde endişe ve kaygı yarattı.

Çocukların her konuda takipçisi olmak, özellikle kayıp çocukların bulunması ile ilgili kamuoyunu bilgilendirmek ve kurumları zorlamak, çocukları arayan ailelerin savunuculuğunu yapmak ve onlarla birlikte çaba göstermek için sorumluluk alan çocuk hakları savunucularından oluşan Afet Çocuk Sivil Koordinasyon ekibi bu konuda ilk günden itibaren canla başla çalışıyor. Kamuoyuna hem mevcut durum hem de çocuklar için yapılması gerekenler konusunda düzenli olarak bilgilendirme yapıyor.

▼ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ilk günden itibaren refakatsiz çocuklarla ilgili veriler paylaşıyor. Bu bilgiler refakatsiz çocuk sayısı, ailesine ulaştırılan çocuk sayısı, hâlâ hastanede tedavi altında olan çocuk sayısı ve kurum bakımında olan çocuk sayıları. Ancak bu bilgilerin mevcut tablo karşısında gerçekliği yansıtmadığı ilk günden itibaren aşikâr. Depremde akıbeti bilinmeyen, hakkında kayıt bulunamayan çocuk sayısının toplam bilgisi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında yok.

▼ Bakanlık verileri hastanede kayıtlı çocuklar, sosyal medyada paylaşılan ilanlar ve kuruma yapılan kayıp ihbarları ile şekillendiriliyor. Ancak bu kapsama girmeyen çok sayıda örnek tespit edilmiş durumda. Örneğin kimlik tespiti yapılmadan kimsesizler mezarlığına defnedilmiş çocuklar olduğu biliniyor. Bu çocukların sayısı bilinmiyor. Bu veri içinde yakınları da yaşamını yitirmiş ve peşine düşecek kimsesi olmayan çocuklar yok. Mevcut bilgi sistemi nüfusa kayıtlı istisnasız her çocuğun akıbetini tespit etmek üzerine kurulu değil.

▼ Önceki deprem deneyimlerinden yola çıkarak hazırlığı yapılmış ve kurulmuş, nasıl işleyeceği belirlenmiş bir sistemin yokluğu ortada. Zamanın oldukça kritik olduğu böyle bir zamanda sistem, yolda kurulmaya çalışıldı. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 10 numaralı ihbar hattını oluşturması, kurumlar arasında işleyecek koordinasyonun detayları vb. uygulamalar yolda düzenlenmeye çalışıldı. Bu ise fiziksel ve duygusal olarak zor ve yıpratıcı bir süreçte çocuklara ulaşabilmeyi çok daha zorlaştırdı.

▼ Çocukların enkazdan çıkartılmaları, ambulansa bindirilmeleri aşamasında ve hastanelerde kayıt altına alınma işlemlerinde ciddi eksiklikler tespit edildi. Bunu hem bu alanda uğraşan ekipler, hem sahada görev almış uzmanlar, hem de çocuklarını arayan ailelerin tanıklıkları ortaya koyuyor.

▼ Aileler hastanelerden bilgi almak istediklerinde ilk günlerde her hastaneye tek tek ulaşmaları gerekti. Sağlık sisteminin bütününe aynı anda ulaşılacak bir Alo 184 daha sonra devreye girdi; oraya ulaşmak ise arayanlar için çok hızlı işeyen bir süreç olmadı. Enkazdan çıkarılıp ambulansa bindirildiği ve hastaneye sevk edildiği bilgisini alan aileler onca kaybın, acının, travmanın ortasında o ilden o ile, o hastaneden bu hastaneye dolaşmak ve çocuklarını aramak zorunda bırakıldı. Çocuklardan bazılarının ambulansa ya da hastanede öldüğü ve aileye haber verilmeden kimliksiz olarak gömüldüğünün günler sonra ortaya çıktığı örnekler yaşandı.

▼ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bilgi sisteminde bugün hâlâ devam eden “Refakatsiz olup hala tedavisi devam eden” diye ifade edilen başlıkta çok zor, uzun süreli ve travmatik deneyim yaşayan çocuklar var. Hastanelerde mevcut sosyal hizmet uzmanlarına ek olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı da bu süreçte hastanelere görevlendirmeler yaptığını duyurmuştu; ancak bazı hastanelerde bu çocuklara destek olacak ve onların işlemlerini takip edecek sosyal hizmet uzmanlarının olmadığı tespit edilmiş durumda.

▼ Hayatını kaybeden ve kimliği belirlenemeyen çocukların kimliklendirme işlemlerinin (parmak izi, DNA örneği, fotoğraflama) çocuk için prosedüre uygun ve standart şekilde yapılmadığı tespit edilmiş durumda. Kimliklendirme işlemlerinin standartlara uygun ve hızlı şekilde tamamlanması için bölgede gönüllü çalışmak isteyen adli tıp uzmanlarına izin verilmedi. Kimliksiz defnedilen çocuklar olduğu bilindiği halde, şehir şehir çocuklarını arayan aileler öncelikle DNA örneği vermeleri için yönlendirilmediler.

Depremde kaç çocuğun hayatını kaybettiği verisi dahi henüz devlet kurumları tarafından net olarak açıklanmadı. Çocukların yaşam haklarının deprem sonrasında da korunmadığı bir gerçeklik var. Deprem bölgesindeki her çocuğun akıbeti, onu tanıyan - arayan bir yakını olup olmamasına bağlı kalmadan devlet tarafından tespit edilerek kayıt altına alınmalı. Ancak deprem sonrasındaki tablo enkazdan bir şekilde kurtulmuş çocukların dahi kayıt altına alınmak, korunmak, takip edilmek, yakınlarına ulaştırılmak, yeterli desteği almak konusunda yeterli kıymeti, özeni devlet nezdinde göremediği bir tablo ortaya koyuyor.

Çocuklara ilişkin birçok temel konuda veri bulundurmayan, çocukların yaşadıklarını ve yapılacakları bilimsel dayanaklarla yanıtlayamayan bir kamu sistemi mevcut.

ÇOCUK KORUMA MEKANİZMALARI İŞLEMEZ HALDE

Afetler sonrasında önlem alınmadığı takdirde çocuklar için artan oranda istismar, ihmal, şiddet, erken yaşta zorla evlendirme, eğitime erişimin azalması okul terki gibi riskler söz konusu. Depremi hemen ardından açıklanan Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının raporunda deprem sonrasında da çocukların erken ve çocuk yaşta evlilik, okuldan/eğitimden uzaklaşma, psikolojik sorunlar ve istismar vakalarında artış gibi pek çok risk ve sorunla karşı karşıya kaldığı ifade ediliyor. Deprem ve afet sonrası yapılan çalışmalar çocukların şiddetten- istismardan korunabilmesi için özel kurumsal ve fiziki önlemler alınmasının zorunlu olduğunu işaret ediyor.

Deprem bölgelerinin fiziki güvenliğinin sağlanması; barınma alanlarının mahremiyet sağlayabilecek koşullarda oluşturulması; barınma alanlarının ve çevrenin aydınlatılmasının yeterli olması; tuvalet ve duşların cinsiyetlere göre ayrılmış olması, barınma alanlarına uzak olmaması; çocuk alanları ve çocukların kullanacağı diğer alanların barınma ve ortak alanlara uzak olmaması; boş çadırlar bulunmaması; çocukların hakları konusunda bilgilendirilecekleri ve güçlendirilecekleri farkındalık çalışmaları yapılması; çocukların yaşlarına uygun olarak vakit geçirebilecekleri güvenli ve nitelikli çocuk alanları oluşturulması; çocukların olası durumlarda kimlerden yardım isteyecekleri konusunda bilgilendirilmesi, koruma sisteminin parçası olan kamu kurumlarının çocukları izleme ve destek süreçlerinin kesintiye uğramaması alınması gereken tedbirlerden bir kısmı.

Çocuk koruma sisteminin belirli unsurları Türkiye’de olağan zamanlarda da yeterli değil. Deprem sonrasında da Cumhurbaşkanlığının kendi raporlarına rağmen deprem bölgelerinin, barınma alanlarının, çocuklara ve ebeveynlere yönelik hizmetlerin planlanmasında bu hayati tedbirlerin yaşama geçirilmediği

ortaya çıkıyor. Deprem bölgelerinde hem kadınlara hem de başta kız çocuklarına olmak üzere şiddet ve istismar olayları depremin ilk günlerinden itibaren yaşanıyor.

Deprem bölgelerindeki tüm yerleşim ve barınma alanlarının inşasında çocuk koruma tedbirlerinin ne-redeyse hiçbirinin hayata geçmediği görülüyor. Çadırkentler, düzensiz -geçici barınma alanları, evlerin önünde oluşturulan çadır alanları, evlerine dönenlerin tamamı için bu sorun geçerli. Afet planları ve afet sonrası yerleşim planları yapılırken çocuk odaklı bir plan olmadığı için bu planlamaların göz ardı edildiği görülüyor. Kalabalık çadırlar, çadır ve barınma alanı yerleşimlerinde mahremiyet ihtiyacının gözetil-memesi, mahremiyet; tuvalet ve duşların yetersiz oluşu, kimi yerlerde cinsiyete göre farklılaşmaması, aydınlatma ve ulaşım da sorunlar olması bölgelerin önemli oranında geçerli sorunlar. Çocuklara yönelik güvenli alanların oluşması konusunda sınırlı da olsa adımlar atılmış olsa da, kamu kurumları tarafından oluşturulmuş alanların oyun-etkinlik dışında çocukları güçlendirici özel faaliyetlerinin yok denecek kadar az olduğu görülüyor. Meslek örgütleri ve çocuk hak örgütleri tarafından oluşturulan çocuk alanlarında bu konuda daha fazla çalışma olduğu gözleniyor.

Çadırkentlerde kalmayan, evlerinin önündeki çadırlarda ya da evlerinde kamayı tercih edenler için de çocukların korunmasına yönelik sorunlar mevcut. Deprem bölgesindeki genel yardım dağıtımı ve diğer hizmetlere erişim buralar için daha zor. Çocuk oyun alanları vb. çocuklara özgü sınırlı mekana ulaşmak buralardaki çocuklar için çok daha zor, hatta imkansız olabilmekte. Yardım ve yemek dağıtım yerleri de buralara daha uzakta kalıyor. Bazı ailelerde yardım bekleme ve alma işi çocuklar tarafından gerçekleştiriliyor; yardım alanlarına uzaklığın artması riskleri de artırıyor.

TODAP'ın raporlarına göre kalabalık geniş aile ya da birkaç aile şeklinde çadırlarda yaşam sürdüğü için çocuk istismarı, çocuğa yönelik şiddet riski arttığı; aile dışında okul, sağlık ocağı, hastane gibi kurumların koruyuculuğunu da kaybettiği için çocuk koruma sisteminin aktif olmadığına vurgu yapılıyor.

Çocukların vakit geçirdiği oyun alanları yetişkinlerin de erişip kullanabildiği alanlar olduğu için bu alan-ların güvenliği ayrı ele alınması gereken bir konu. Diyarbakır Barosu Çocuk Hakları Odaklı Kriz Yönetim Ağı'na göre çocukların vakit geçirdiği tüm alanların çocuklarla çalışan uzmanların gözetiminde olması gerektiğini söylüyor.

Çadırkentlerde çocuklar için oluşturulan alanların depremzedelerin yaşadığı çadırlardan, konteynerlar-dan uzakta konumlanmasının risklerine Deprem bölgesindeki geçici barınma alanlarına kız çocuk odaklı bakış raporunda Suna'nın Kızları Raporunda dikkat çekiyor.

Çadırkentlerde ve hasarlı evlerin bahçesine çadır kurulan bazı sokaklarda aydınlatma birimlerinin ye-tersizliği özellikle geceleri için risk oluşturuyor. Aydınlatma araçlarının tuvalet ve duş alanlarına uzakta olması kadınlar ve çocuklar geceleri tuvaleti kullanmakta güçlük çekiyorlar.

ÇOCUKLAR TARİKAT VE CEMAATLERDE

Depremden kurtulmuş refakatsiz çocuklar ve ebeveynleri hayatta olan çocuklar için endişe verici gündemlerden biri de çocukların tarikat ve cemaatlara bağlı yurt ya da evlere yerleştirilmeleri oldu. Kamuoyunun da gündemine gelen örnekler:

▼ Çağdaş Hukukçular Derneğinin gündeme getirmesi ile ve çocuk ve kadın örgütlerinin baskısı ile İstanbul'da depremzede çocukların İHH yöneticilerine ait evlere yerleştirildiği iddiası Bakanlık tarafından doğrulandı. Çocukların yanında annelerinin olduğu ve Suriyeli oldukları gibi gerekçelerle açıklanmaya çalışıldı.

▼ Depremde babalarını kaybetmiş 9 çocuğun Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan ancak işletmesi Sakarya Erenler İlme Hizmet Vakfı tarafından yürütülen bir Kuran kursuna yatılı olarak verildiği yönünde bir haber yayınlandı. Vakıf yöneticisi çocukları kendilerine müftülüğün yönlendirdiğini söylerken il müftüsü ise kursun Diyanet'in kontrolünde olduğunu, vakfın sadece yemek ve temizlik işlerini üstlendiği iddia etti.

▼ Menzil Cemaati'nin Adıyaman'daki köyünde 1100 depremzede çocuğun bulunduğu dair haberler ve görüntüler çıktı. "Çocukların aileleriyle birlikte oldukları ve devlet korumasına muhtaç herhangi bir çocuğun bulunmadığı tespit edilmiştir" açıklaması yapıldı.

Ebeveynleri ile birlikte ya da onların izni ile çocukların bu dernek, cemaat-tarikat evlerinde kalıyor olmaları halinde Bakanlığın sorumluluğu, "Ailesi çocukları istediği yerde tutabilir" diyerek üzerinden atlayabilecekleri bir sorumluluk değil. Deprem getirdiği bunca yıkım ve zorluk karşısında ne yapacağını, kimden destek alacağını bilmeyen, çocuğu için korku içinde olan, kendi de zor durumda olan, kamu kurumlarından ihtiyaç duyduğu desteği göremeyen binlerce insan, tek başına çocuklarıyla ortada kalmış anne var. Böyle durumlarda cemaat ve yurtlar tıpkı başka zamanlarda olduğu gibi tutunacak bir dal gibi görülebiliyor, gönüllü bilinçli bir tercih değil zora dayalı bir rıza ortaya çıkabiliyor. İster zorunlu ister bilinçli bir tercihle ebeveyni tarafından buralara yerleştirilmiş olsun, çocukların buradaki her türlü iyilik halinden Bakanlık doğrudan sorumlu. Dolayısıyla çocukların buralarda kalıyor olması ebeveynlerin izni-isteği olması ile normalleştirilemez. Çocukların buralardaki durumlarının değerlendirilmesi ise "Gittik baktık herhangi bir ihmal istismar yok" sınırlılığında olamaz.

DİYANET'TEN İSTİSMARIN ÖNÜNÜ AÇAN AÇIKLAMALAR

Dine dayalı ve sadece laikliğe değil Medeni Hukuk ve Anayasa'ya da aykırı yönlendirme, açıklama ve uygulamalar deprem sonrasında da çeşitli biçimlerde yaşandı. Bu açıklamalardan biri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, depremten etkilenen çocukların evlat edinilip edinilemeyeceğine ilişkin bir soruya verilen cevaptı. Diyanet, "Dinimizde kimsesiz çocukların bakım ve gözetilmesi tavsiye edilmiş olmakla birlikte hukuki birtakım sonuçlar doğuran bir evlatlık müessesesi kabul edilmiş değildir. Buna göre, evlat edinenle evlatlık arasındaki bu ilişki sebebiyle bir evlenme engeli doğmadığı gibi, evlatlığın kendi öz anne baba-sının yerine, evlat edinenlerin nesebine kaydedilmesi de caiz değildir" diye evlatlık edinilen evlatlık bir çocukla evlenebileceği mesajı vererek suç işlemeye yönlendirmekte, ayrıca çocukların istismarına da zemin hazırlamış oldu. Bu açıklamayı yapanlarla ilgili bir işlem yapılmadı. Bu açıklamada "Dinimizde evlatlık müessesesi yoktur" denilerek bir yandan da ülkenin mevzuatında yeri olan evlatlık edinme uygulaması din dışı gibi gösterilerek hem evlatlık edinmiş aileler hem de onların çocukları için ayrımcılık oluşturuldu. Demokrasi İçin Hukukçulardan kadın avukatlar, Diyanet İşleri Başkanlığının cinsel istismarın önünü açan yanıtına dair "Din Hizmetlerinin Kötüye Kullanılmak"tan suç duyurusunda bulunulmuştu, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen bu yanıtı ifade özgürlüğü kapsamında görev rek soruşturmayla gerek olmadığına karar verdi.

PSİKOSOSYAL DESTEK DEĞİL MANEVİ DANIŞMAN

İmam hatip ve ilahiyat mezunlarının yer aldığı kişiler tarafından "manevi danışmanlık" adı altında psiko-sosyal destek uygulaması yetişkinler için olduğu gibi çocuklar için de son derece sakıncalı. Psiko-sosyal destek ve danışmanlık ruh sağlığı alanında uzman meslek elemanlarınca yapılması gereken bilimsel yöntemi olan bir uygulama.

ÇOCUKLAR İÇİN OYUN ALANI YERİNE 4-6 YAŞ KURAN KURSU

Deprem bölgesinde dine dayalı uygulamaları olarak karşımıza çıkan uygulamalardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 4-6 yaş çocuklar için Kuran Kursları açılmış olması. Çocukların daha en temel ihtiyaçları karşılanmadan, barınma – gıda ihtiyaçları sağlanmadan, korunma ihtiyaçları sağlanmadan, çocukların oyun alanları oluşmadan 4-6 yaş

Kuran Kursları açıldı. Üstelik önü açılan ve yaygınlaştırılan bu uygulama sadece deprem zamanında değil, normal zamanda da çocuk gelişimine, bilimsel çocuk eğitime aykırı bir uygulama. Bu yaş grubu çocukların soyut kavramları anlayamayacakları, henüz somut işlem döneminde oldukları, dolayısıyla dini bilgi ve yönlendirmeleri anlamlandıramayacakları, bununla beraber anlatılanların çocukların psikolojilerine olumsuz etki oluşturacağı uzmanlar tarafından da dile getiriliyor.

KAMU KURUMLARI DEPREMZEDE ÇOCUKLARIN FOTOĞRAFINI PAYLAŞARAK HAK İHLALİ YAPIYOR

Deprem bölgesinde çocukların ihlal edilen hakları arasında sosyal medya, haberler, kamu kurumlarına ait haber ve görseller ve bireysel paylaşımlarda çocukların yer alması meselesi var. Çocukların fotoğraflarının çocuklara zarar verecek şekilde ve yaygın olarak bu süreçte paylaşıldı. Ekmek ve Gül olarak bu konuda bir çağrıda bulunmuş; çocukların güvenlik hakkını korumak, mahremiyet haklarını korumak, çocukların iyileşirken unutmalarına ve unutulmalarına izin vermek, depremden kurutulan çocukları güçsüz çaresiz göstererek onları güçsüzleştirmemek, çocuk haklarına öncelik olma hakkı sağlamak için "Çocukları nesne haline getiren, güçsüzleştiren kimliklerini açık eden görseller paylaşmayın" demiştik. Bu süreçte çocuk hak örgütleri de sıkça fotoğraflar konusunda uyarılarda bulunuyor.

Çocukların fotoğraflarının ve videolarının uygun olmayan şekillerde paylaşılması deprem sonrasında yaygın olarak sürdü. Bu hak ihlalinde özellikle kamu kurumları tarafından resmi olarak yapılan haber, paylaşılan görsel ve videolar dikkat çekti. Çocukların her türlü korunmasından sorumlu kurum olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının paylaşımlarını da sıklıkla ihlal içeren paylaşımlar olarak gördük.

GELİŞTİRMEK, İYİLEŞTİRMEK VE KORUMAK İÇİN EĞİTİME İHTİYAÇ BÜYÜK, ERİŞİM AZ

Okullar eğitime ek olarak çocukların fiziksel, sosyal, duygusal ve ruhsal gelişimleri için, onlara güvenli bir ortam sağlamak için, çocukları izlemek- ihtiyaçlarını fark edip desteklemek ve korumak için de son derece kritik kurumlar. Çocukların ve ailelerin birçok ihtiyacının da, çocuk istismarının ortaya çıkartılmasında ve çocuk koruma mekanizmasında da önemli bir yerde duruyorlar.

Okulların çocukların gelişimi ve korunması açısından önemi, doğal afetler sonrasında da bir o kadar kritik. Olağanüstü durumların ve travmatik deneyimlerin tüm insanlar gibi çocuklar üzerindeki en yaygın

etkileri arasında kontrolün kaybolduğu hissi var. Deprem sonrasındaki belirsizlikler, düzensizlik ve karmaşa kontrolün tekrar kazanılmasını zorlaştırır, güvensizliği ve kaygıyı artırır. Travmatik deneyimler sonrası rutinlere geri dönme ihtiyacı da buradan ortaya çıkar; olağanüstü durum sonrasında belirli şeylerin belirli bir düzende devam ediyor olması, kontrol duygusunu tekrar kazanmak açısından çok önemli. Okula uzun bir ara vermeden devam etmek bu nedenle çocukların yaşadıkları süreci daha kolay atlatabilmelerini sağlar.

Yaşadığımız deprem deneyimine baktığımızda ise gerek deprem bölgesinde gerekse deprem bölgesi dışındaki illerde okullarla ilgili önemli sorunlar ortada. Deprem bölgelerinde ise il ve ilçelerin durumuna göre kademeli olarak okulların açılması planlanmış, 1 Martta açılan okullar olduğu gibi 27 Mart'ta açılanlar oldu, açılmayanlar da oldu. Deprem bölgelerinde okulların açılması ve yapılan hazırlıklarla ilgili belirsizlik, okul binaları ya da kullanılacak konteyner okulların oluşturulmasında; tüm fiziki ihtiyaçlar ile çocukların ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına yönelik hazırlıklarda yetersizlikler neredeyse deprem illerinin tamamına yaşıyor.

Bu belirsizlikler ve hazırlıksızlıklar ise hem çocukları, hem ebeveynleri hem de öğretmenleri olumsuz etkiliyor ve motivasyonlarını bozuyor. Ebeveynlerin bir bölümü, yapılan hazırlıklar ve çocukların güvenliği konusunda kaygıları olduğu için okul açıldığı durumda dahi çocuğunu okula göndermeme eğiliminde.

Deprem bölgesi olan 10 ilde ve Elazığ'da okula devam zorunluluğu aranmayacak olması ise önemli riskleri beraberinde getiriyor. Bu kararın, çocukların okula devamlarını azaltacak, hatta okul terklerini beraberinde getirecektir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Dairesi tarafından depremle ilgili hazırlanan raporda dahi deprem sonrasında erken yaşta evlilikler, okul terkleri vb. gibi risklerden özel olarak bahsedilmişken devam aramama kararı, riskleri bertaraf edecek değil tersine kuvvetlendirecek bir uygulama.

Sınava girecek olan çocuklar da sınav hazırlıkları nedeniyle kaygılılar. Deprem bölgesi koşulları nedeniyle hazırlık konusunda umutsuz olan ve sınavdan ve geleceklerinden beklentisi azalan, umutsuzluk yaşayan çocuklar, gelecek hayallerinden artık geçmiş zamanda bahseder hale geldiler.

Deprem sonrasında kadınların ev içi yükümlülükleri, bakım sorumlulukları artarken bu sorumluluklar kız çocuklarına da yansıyor. Çocuklar ev işleri ve diğer bakım sorumluluklarına ortak oluyorlar, bazen sorumluluğu tek başına üstlenmek zorunda kalıyorlar. Eğitime katılımları zaten azalan ya da zaten risk altında olan özellikle kız çocukları için ev işi sorumlulukları bu riski artırıyor.

ÇOCUK İÇİN OYUN DA BİR HAKTIR

Çocuklar yaşadıkları travmatik süreci, duygularını oyun yolu ile aktararak paylaşır ve yine oyun yardımı ile bu süreci atlatabilirler. Bu nedenle çocuklara yaşlarına uygun şekilde ve çeşitlilikte oyun alanları oluşturmak, depremden etkilenen çocuklar için en temel gerekliliklerden.

Oyun alanlarının, özellikle kamu kurumları tarafından oluşturulan barınma alanlarında yeterli olmadığı, bazı yerlerde hiç olmadığı, olan çok yerde de çocukların buralara ulaşabilmesi ile ilgili sorunlar olduğu görülüyor. Depremden sağ kurutulan, temel hak ve ihtiyaçları göz ardı edilen çocukların oyun hakkı da ihlal ediliyor.

TODAP raporunda, genel olarak okul öncesi ve okul çağındaki çocuklarda yaygın olmayan bazı depresif belirtilere depremden etkilenen çocuklarda sıklıkla rastladıklarını belirtiyor. Örneğin, çocuklar için kurulan onarıcı, iyileştirici alanlar, çocuk çadırlarının çok yetersiz olduğu; var olan çocuk oyun alanlarının ise çok az çocuğun ulaşabileceği durumda olduğu gözlemlerine yer veriliyor.

ERGENLERE ÖZEL ALANLAR VE ÇALIŞMALAR YOK

Oyun alanları sınırlı olsa ve yeteli olmasa da oyun alanlarının yaş gruplarının tamamını kapsamıyor olması da önemli bir sorun. Ergenlik normal zamanlarda da kendi içinde farklı özellikleri ve ihtiyaçları olan, bedende ve duyu dünyasında çokça değişiklik yaşandığı, kişiliğin oluşmaya çalıştığı yıllar. Afet sonrası zamanlarda ergenlik dönemindeki çocukların özel olarak desteklenmesi ve dönem ihtiyaçları dikkate alınarak ergenlere özgü alanlar ve etkinlikler ve çalışmalar oluşturulması gerekiyor. Ancak ne yazık ki deprem bölgelerinde bu oldukça sınırlı. Sınav hazırlık kursları haricinde 12 yaş üstü çocuklara yönelik özel bir çalışma neredeyse hiç yok. Sınav döneminde olan çocuklarda eğitim süreci ve okulların açılışı ile ilgili belirsizlikler, sınav hazırlık koşullarındaki zorluklar ve deprem bölgelerinin koşulları çocuklarda sınava ve geleceklerine yönelik kaygıları da artırıyor.

Suna'nın Kızları'nın Deprem bölgesindeki geçici barınma alanlarına kız çocuk odaklı bakış raporunda göre küçük yaş grubuna ayrılan alan, zaman ve insan kaynağının 13-18 yaş grubu için hemen hiç düşünülmendiğinin altı çiziliyor. Çocukların kendi hane birimlerinden çıkıp akranlarıyla sosyalleşebilecekleri, vakit geçirebilecekleri hem ortak hem bireyselleştirilmiş alanların konteyner kentlerde kurulması önem teşkil ediyor.

'SAĞLIK HİZMETİ YETERSİZ, HASTA OLMAKTAN KORKUYORUZ'

Sağlık hizmetlerine erişim de diğer her şeye olduğu gibi deprem bölgelerinde oldukça zor. Mahallelerdeki Aile Sağlığı Merkezlerinin kapalı olması ya da çok kısıtlı saat aralıklarında hizmet vermesi, hastanelerin de ya uzak ya da yeterli hizmeti verememesi sağlık hizmetine erişimi oldukça kısıtladı. Kadınlar kendilerine yakın sağlık hizmeti veren bir kurum olmadığı için kendilerinin ve çocuklarının hasta olmasından daha çok korkar durumda olduklarını ifade ediyorlar.

▼ Ankara Kent Konseyi tarafından hazırlanan Deprem Çocukları Raporuna göre deprem bölgesinde uzvunu kaybederek engelli kalan çocuk sayısı 200'ü geçmiş durumda. Bu çocukların depremin ve uzun kaybı süreçlerinin ardından duruma uyum sağlayabilmeleri için kaliteli ve işe yarayacak ortez ve protezlere ihtiyaçları var. Ancak SGK tarafından karşılanan protezler düşük kaliteli; ihtiyaç duyulanlar ise basit protezde 50 binden, biyonik protezlerin ise 300 bin ila 500 bin arası var. Devlet ise bu maliyetinin yalnızca yüzde 10'unu karşılıyor.

▼ Suya erişimin olmadığı ya da depremzedelere içme suyunun yeterli ulaştırılmadığı yerlerde kullanılmaması söylenen çeşme suyunu içmek zorunda kalan çocuklar ishal oluyorlar.

▼ Çocuklar arasında bit salgını pek çok yerde varken hijyen koşulları sağlanmadığı için uyuz riski de oldukça fazla.

Deprem bölgelerinde de özel gereksinimli çocuklar ve ihtiyaçları dikkatle takip edilmesi, çocuklara ve ailelerine ulaşılarak gerekli destek hizmetleri sağlanması gerekirken bunun yapılmadığını görüyoruz. Depremzedeler, özel gereksinimli çocukların ailelerine hiçbir devlet yetkilisinin özel olarak ulaşmadığını, özel gereksinimli çocukların takibinin yapılmadığını aktarıyorlar. Bu koşulda özel gereksinimli çocukların ihtiyaçları ancak ailelerin imkanları varsa karşılanabiliyor.

Görme bozukluğu spektrumu veya herhangi bir zihinsel engeli olan yetişkin veya çocuk için alanda yönlendirmeler bulunmuyor. Görevli personeller, görme bozukluğu spektrumu veya zihinsel engeli olan kişilere öncelik vererek yemekleri bizzat ilettiklerini ifade ediyorlar. Bu çaba, oldukça kıymetli olmakla birlikte aslında engelli olan kişilerin görevlilere kendini muhtaç hissetmesine sebep olabilecek kendi yapabilirliklerini gerçekleştirmeleri önünde olumsuz bir engel olarak da nitelendirilebilir.

KIZ ÇOCUKLARININ HİJYENİK PED İHTİYACINI NE AFAD NE BAKANLIK GÖRDÜ

Deprem sonrasında kadınlar ve kız çocuklarının özel hijyen, sağlık ve bakım ihtiyaçlarının karşılanması garanti altına alınmadı. Mevcut cinsiyet kalıpları nedeniyle kız çocukların bu ihtiyaçları görmezden gelindi, ihtiyaçların karşılanmadı. İhtiyacın yok sayılması öyle bir boyutta ki, AFAD depremin başından beri hazırladığı acil ihtiyaç listelerine hijyenik pedi almadı.

Aynı kalıp yargıların etkisi nedeni ile kız çocukları da bu ihtiyaçlarını normal görerek ifade etmek, yardım /dayanışma merkezlerine bu ihtiyaçları sormak ya da bunları almak konusunda çekinceler yaşıyorlar. Depremi ilk gününden itibaren kadınlar ve kız çocukların bu ihtiyaçları için başta kadın dernekleri ve kadın örgütleri olmak üzere dayanışma içerisindeki ekiplerin özel çağrıları ve çabaları ile bu ihtiyaçlar görünür olmuş ve karşılanmaya çalışıldı.

Kız Kardeşlik Köprüsü ile Hayatı Yeniden Kuruyoruz kampanyası da tüm illerde bu ihtiyaçları görünür kılmaya, ihtiyaçları karşılamak için dayanışma göstermeye ve deprem bölgelerinde bu malzemeleri bizzat kadınlar tarafından ulaştırmak için sorumluluk aldı. Kampanya çalışmalarında gözlemlediğimiz de kız çocukların ve kadınların özellikle erkek görevliler olduğunda ihtiyaçlarını ifade etmekten malzemeler varsa dahi istemekten çekinmeleri idi.

AYRIMCILIK MÜLTECİ ÇOCUKLARI RİSKE ATIYOR

Sosyoekonomik ve etnik açıdan farklılaşan gruplar farklı koşullar altında barınıyor. Çadırkentlerde kendilerine yer bulamayan depremzede mülteciler ayrımcılığa maruz kalma korkusuyla da, gerekli çadır gibi malzemelere erişemediğinden de depremin ardından kendi derme çatma çadırlarını kurmuşlardı. Ekonomik açıdan da ağır koşullar altında olan mülteciler ayrımcılığa uğrarken, medya kanalıyla da yaygınlaştırılan ırkçılık mülteci çocukların güvenliğini de riske atıyor.

KIZ KARDEŞLİK KÖPRÜSÜYLE ÇOCUKLARLA DAYANIŞMAYI SÜRDÜRÜYORUZ

Deprem bölgesinde Kız Kardeşlik Köprüsüyle hayatı yeniden kurmak için deprem-zede çocukların oyun oynayabileceği, güvenle bulunabileceği mekanları gönüllü uzmanlarla birlikte oluşturmak üzere dayanışmayı büyüttük. Pek çok farklı şehir-den kadınlar depremzede çocuklar için, farklı yaş gruplarına uygun oyuncaklar ve çocuk çadırı için ihtiyaç duyulacak pek çok malzemeyi toplamak için kolları sıvadı. Malatya'daki, Antep'teki ve İskenderun'daki çocuk çadırı deneyimlerimizden görüyoruz ki çocukların istikrarlı bir şekilde parçası olabildiği güvenli oyun alanları, eğitici aktiviteler depremin ardından çocukların kendilerini yeniden kontrolde hissetmelerini kolaylaştırıyor, özgüvenlerini artırıyor.

ANTEP'TE GÖKYÜZÜ ÇADIRI

Kız Kardeşlik Köprüsü ile İstanbul Bakırköy'den Antep Nar Sanat Derneği'ne ulaşan Gökyüzü Çadırında çocuklar için düzenli olarak etkinlikler, aktiviteler düzenleniyor. Antep'te okulların açılmasıyla etkinlikler hafta sonları sürüyor. Bir günde minimum 30- maksimum 60 çocuğun katıldığı bu etkinliklerde yaş aralığı ise 3-12 arasında değişiyor. Gökyüzü Çadırında bulduğumuz çocukların yüzde 95'i mülteci ve yoksul çocuklar. Pek çoğu daha önce hiç oyuncakla bile karşılaşmamış çocuklar. Dil bariyerini dil gerektirmeyen aktiviteler ve gönüllü tercümanlar ile aştıktan sonra, çocukların kendilerini ait hissetmeleri için Arapça animasyon ve Arapça masal aktiviteleri de gerçekleştirdik. Antep'in yerli çocuk gelişimi uzmanları, eğitimcileri ile birlikte yaptığımız çalışmalar sonucunda istikrarlı bir şekilde gelen çocukların özgüven kazanma süreçlerine şahit olduk. Depremin ardından seslere karşı aşırı duyarlılık gösteren, ani hareketlerden ürkme çocuklarda düne göre daha azaldı. Aynı zamanda çocukları sürekli gözlemleme, evde şiddet görüp görmediği konuları takip edebilir hale geldik. Yaptığımız aktiviteler aynı zamanda hijyen koşullarının iyice kötüleştiği ve kişisel bakımın gittikçe zorlaştığı deprem bölgesinde çocuklarla bilgi verdiğimiz hijyen atölyeleri yaptık. Çocuk çadırına gelen çocukların çoğu okula gidiyor. Antep'te hasarlı olan okulların öğrencileri hasarlı olmayan okullara gönderildiği için okula yarım gün gidiyorlar.

HATAY İSKENDERUN ÇOCUK ÇADIRI DENEYİMİ

Hatay İskenderun'da Mustafa Kemal Mahallesi'ndeki çadırkentte kurulu olan çocuk çadırı depremlerin ardından 37. günde "AFAD geldi, gidin" denerek diğer gönüllü kurumların çadırlarıyla birlikte kaldırıldı. Depremlerin ardından 3-4 gün hiç destek görmedikleri için bundan sonra da öyle olacağını taşıyan çocuklar, kendisine oyuncak verildiğinde son olacağını düşünerek daha fazla istiyordu. Kaybetme korkusunun büyüklüğü ile öğretmenlere sürekli "Gitmeyeceksiniz değil mi?" benzeri soruları soruyorlardı. Başlarda çoğunun ne oyun oynamaya ne ders yapmaya ne aktivite yapmaya hevesleri yoktu; ailelerinin yanından ayrılmak istemiyorlardı ancak istikrarlı olarak çocuk çadırına gelmeye devam ettikçe buradan ayrılmak istemez hale geldiler. Yaklaşık 50 çocuk çocuk çadırı çalışmalarına katıldı. Çocuk çadırı aynı zamanda çocukların bir arada ortak bir alanda birlikte yaşamayı, paylaşmayı, üretmeyi öğrendiği bir yer de oldu. Çocukların birlikte çalışmayı öğrenmeleri için çocuk çadırını birlikte de topluyorduk, oyunlar, yarışmalar, açık hava aktiviteleri yapıyor, akşamları çocuklarla animasyon, film izliyorduk. Çocuklar ile birlikte 3 günlük bir çocuk festivali yaptık; bilimsel deneyler, temel nota bilgisini öğrenebilecekleri müzik atölyeleri yaptık.

MALATYA ÇOCUK ÇADIRI: ÇOCUKLAR İÇİN BİR SİĞINMA ALANI

Malatya'da da diğer her yerde olduğu gibi çocuklar Mart başında çocuk çadırına gelmeye başladıklarında deprem korkuları ve tedirginlikleri çok görünürdü. Çocuklar çadırkentte çadırlara sıkışmış, boya kalem, kağıt, oyuncak gibi ihtiyaçlara ulaşamıyorlardı. Belli saatler aralığında açık olan çocuk çadırı bir süre sonra çocukların saatlerini heyecanla beklediği bir yere dönüştü. 4-12 yaş aralığındaki yaklaşık 20 çocuğun bir parçası olduğu çocuk çadırı çocuklar için deprem atmosferinden kendini uzaklaştırabildiği sığınma alanına dönüştü. Çocukların fiziksel gelişimleri için spor aktiviteleri de bu çadırda planlanıyordu. Bu etkinlikler sonucunda çocukların okul ihtiyacının ne kadar acil ve hayati olduğunu gördük. Çocuklar okullarının ne zaman açılacağını sorarken ders çalışmak istediklerinde uygun alanlarının da olmadığını söylüyorlardı. Malatya'da okulların bir kısmı açılırken bir kısmının akıbeti ise hâlâ belirsiz.

NE İSTİYORUZ?

- ☐ Deprem bölgesinde ve diğer tüm illerde çocukların barınma- gıda ve suya erişimleri sorunsuz olarak ve hızla sağlansın.
- ☐ Çadırkentlerde, konteynerkentlerde gerekli hijyen koşulları sağlansın.
- ☐ Temiz su, içme suyu tüm depremzedelere sağlansın.
- ☐ Kız çocukların menstural hijyen malzemeleri sağlansın ve çocuklar bilgilendirilsin.
- ☐ Deprem bölgelerinde barınma alanlarında herkese yetecek, çocukların kullanımına uygun, cinsiyete göre ayrıştırılmış, hijyene uygun, yerleşim alanlarının uzağında olmayan, güvenliği sağlanmış tuvalet ve duş alanları sağlansın.
- ☐ Deprem bölgelerinde barınma ve geçici yerleşim alanlarında çocukların ve kadınların güvenlik ihtiyacı hızla karşılansın; çocukların korunması için gerekli olan tüm tedbirler acilen alınsın.
- ☐ Kayıp olan tüm çocukların durumu gerçeği yansıtacak ve tüm çocukları kapsayacak şekilde ivedilikle tespit edilsin. Yakınları arama sürecinde etkin olarak desteklensin.
- ☐ Çocuk koruma mekanizmaları hızla işler hale getirilsin.
- ☐ Çocukların korunabileceği, takip edilebileceği en önemli yerlerden biri olan okullar her yerde hızla güvenli bir şekilde açılsın. Okula gitmeyen/gidemeyen çocukların takibi yapılsın.
- ☐ Çocuklar ve ebeveynlerin hızla nitelikli ve ihtiyacı karşılayacak psiko-sosyal hizmetlere erişimleri sağlansın.
- ☐ Çocuklar hakları ve alabilecekleri destekler konusunda bilgilendirilsin.
- ☐ Ebeveynler ve çocukların bakımından sorumlu kişiler çocukların deprem bölgesinde karşılaşılabilecekleri riskler ve alabilecekleri destekler konusunda bilgilendirilsin.
- ☐ Yaş guruplarına göre çocuklar için ihtiyacı karşılayacak şekilde güvenli oyun alanları oluşturulsun. Tüm çocukların bu alanlara ulaşabilmesi sağlansın.
- ☐ Ergenlik dönemindeki çocukların ihtiyaçları için özel çalışmalar yapılsın, çocukların akranlarıyla sosyalleşebilecekleri güvenli alanlar oluşturulsun.
- ☐ Çocukların bakım, gelişim, sağlık sorumluluğu tek başına ailelere yüklenemez. Çocukların sağlığı, gelişimi için devlet kurumları çocukların takibini yapmalı, ebeveynlere de ihtiyaç duydukları desteği sağlansın. Özel ihtiyacı olan çocukların ihtiyaç duyduğu sağlık gereçleri ve diğer ihtiyaçları hızla karşılansın. Ebeveynlerin çocukların bakımı ile ilgili tüm ihtiyaçları tespit edilsin ve karşılansın.
- ☐ Tarikat ve cemaat evlerinde kalan ve Bakanlık tarafından "aileleriyle" diye sorumluluk üzerinden atılan çocukların takibi yapılsın.
- ☐ Çocukların sağlık hizmetlerine erişiminin kolaylaşması için mahallelerde bulunan sağlık kurumları hizmete açılsın, bunun yapılamadığı yerlerde mahallelerde gezici – düzenli sağlık ekipleri oluşturulsun.
- ☐ Çocukların aşı takipleri aksatılmadan sürdürülsün.
- ☐ Annelerin gebelik döneminden itibaren çocukların sağlık izlemleri aksatılmadan yapılsın.